

Porthan och hans tid i det föränderliga minnet

Laura Hollsten och Johanna Wassholm

*

Auraica. Scripta a Societate Porthan edita utkommer igen efter ett uppehåll på tre år. Vi är hedrade över att få återuppta arbetet efter *Auraicas* långvarige redaktör Toivo Viljamaa. Konceptet för journalen fortsätter som tidigare, *Auraica* är fortsättningsvis en årligen utkommande open access-tidskrift. Liksom tidigare, publicerar *Auraica* lärdoms-historiska studier, översättningar och kommenterade editioner på finska eller svenska, med fokus på den kungliga Åbo Akademiens och Henrik Gabriel Porthans tid. Bidragen behöver inte enbart handla om Porthan och hans värv, och föreliggande nummer visar att individen Porthan öppnar upp för möjligheter att studera hans tid och eftermäle ur flera perspektiv. Porthan framträder i artiklarna både som vetenskapsman och som en storman vars minne omhuldas. Dessutom möter vi Porthan som en invånare i 1790-talets Åbo som klagar över sin kalla bostad och oroar sig över att hans dräng skall frysa ihjäl. Numrets artiklar väcker också tankar om minnet och ihågkommandet, samt synen på händelser som uppfattas som historiskt betydelsefulla.

Kaisa Häkkinen belyser i sin artikel Porthan betydelse som banbrytare för Mikael Agricola-forskningen. Agricola gjordes till en ”nationell storman” i det sena 1800-talets nationsbygge, men Häkkinen lyfter fram hur Porthan och hans krets redan tidigare hade väckt ett vetenskapligt och litterärt intresse för Agricolas verk och verksamhet. Agricola höll i slutet av 1700-talet delvis på att falla i glömska, men en ny översättning till Bibeln bidrog till att åter väcka de bildade klassernas intresse för hans verksamhet i förmån för det finska språket. Intresset utgick i huvudsak från Porthan och hans krets, och Häkkinen redogör med hjälp av en djupanalys av primärkällorna för hur Agricolas skriftliga produktion beskrevs och studerades i bl.a. tidningsartiklar och akademiska avhandlingar. Redogörelsen över det akademiska intresset för Agricola utgör ett välkommet komplement till den från tidigare mera välkända kunskapen om Agricolas ställning i 1800-talets nationsbygge.

Hannu Salmi inleder sin artikel med en ögonblicksbild av det högtidliga öppnandet av den kista med dokument som efter Porthans död överlämnats åt Jacob Tengström, som 1817 hade låtit försegla kistan och bestämt att den skulle få öppnas år 1900. Under de årtionden kistan varit förseglad hade man spekulerat kring dess möjliga innehåll, och det var något av en besvikelse när det visade sig att den inte innehöll något utöver det man redan kände till. Berättelsen om kistans öppnande fungerar som en inkörsport till en översikt över den plats Porthan bereddes i den finländska historiekulturen under 1800-talet. Artikeln belyser hur minnet av en enskild individ överförs till efterkommande generationer – men även hur minnet påverkas av respektive tids särskilda förhållanden. Snarare än i Porthans egentliga verksamhet bottnade de förväntningar man hade på kistans innehåll i en förhoppning om att få tillgång till

dokument som kunde stöda samtida politiska strävanden, bl.a. den finsk-ryska konstitutionella kampen.

Porthan-sällskapet har av hävd firat Porthans födelsedag, den 8 november, med ett föredragstillfälle eller ett seminarium. År 2014 firades Porthans 275:e årsdag med ett seminarium i Geologicum vid Åbo Akademi som ligger i omedelbar närhet av den gamla akademins kvarter där Porthan levde och verkade. En del av numrets artiklar baserar sig på föredrag hållna vid seminariet. Panu Savolainens föredrag handlade om Åbo under Porthans tid. Savolainen bjuder i sin artikel in läsaren till en hypotetisk rundvandring i 1790-talets Åbo, som sedan 1700-talets mitt hade genomgått en grundläggande förändring. Savolainens artikel inbjuder till reflektion kring hur vi kan skapa en uppfattning om den fysiska miljön under en tidsperiod från vilken ytterst lite bildmaterial finns tillgängligt.

På årsdagen åhördes också ett föredrag av professor Ilkka Välimäki, Porthan-sällskapets långvariga medlem. Sorgligt nog avled Välimäki innan han hade hunnit färdigställa en skriftlig version av föredraget. Föredraget kan dock publiceras i detta nummer tack vare Pekka Kääpäs postuma redigeringsarbete. Den redigerade översikten tillägnas Ilkka Välimäkis minne. Temat för föreläsningen var förebyggandet av sjukdomar under Porthans tid. Porthans intresse för medicinska frågor är inte förvånande med tanke på tidens polycentriska lärdomsideal som Porthan representerade. Inkeri Kinnari har i doktorsavhandlingen *Hyödyllisä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H.G. Porthanin väitösteesit ja akateeminen kasvatus* (2012) visat att Porthans akademiska teser behandlade mångahanda frågor. Bland hans 875 teser fanns även några med naturvetenskapligt innehåll, ämnade åt ett fåtal av hans studenter som utbildade sig till läkare. Främst deltog Porthan dock i diskussionen om förebyggandet av sjukdomar genom sina inlägg i *Åbo Tidningar*. Föredraget belyser Porthans engagemang i frågor kring bland annat spädbarnsdödlighet och förebyggandet av smittkoppor, teman som tar upp frågor som är aktuella även i dagens populära debatt, nämligen betydelsen av amning och vaccinering (på 1700-talet ännu koppypning). Porthan var en varm anhängare av båda hälsobefrämjande metoderna.

Smittkopporna var en av de många sjukdomar som hemsökte Finland på 1700-talet. Spridningen av sjukdomar, liksom av växter, djur och andra organismer mellan kontinenterna hör till de teman som diskuteras i samband med global miljöhistoria. Pehr Kalm, senare professor i ekonomi vid akademien i Åbo, är en av de resenärer som genom sina resor hade möjlighet observera hur den tidiga globaliseringen påverkade miljön. Laura Hollsten granskar Pehr Kalms dagbok från hans resa till Amerika 1747–1751 ur ett globalt miljöhistoriskt perspektiv. I Amerika sökte Kalm ofta upp äldre personer som kunde berätta om förändringar i naturen som skett efter nybyggarnas ankomst. Så gott som alla representerade ett slags miljönostalgi; i deras minnen hade gräset tidigare varit frodigare, djuren större och djurpopulationerna rikligare.

En kortare resa gjorde en av Porthans studenter, Pehr Stenberg, som färdades från Västerbotten till Åbo 1779 för att utbilda sig till präst. Som det framgår av Fredrik Elghs, Göran Stenbergs och Ola Wennstedts projektbeskrivning skrev Stenberg en levnadsteckning på 5000 handskrivna sidor av vilka en tredjedel handlar om hans tid i Åbo. Den ännu outgivna levnadsbeskrivningen kommer att bidra till ny kunskap om

såväl rikssvenska och finländska relationer som olika aspekter av livet i Åbo under 1780-talet.

En annan dagbok av kulturhistoriskt intresse behandlar Heli Rantala i en översikt av Carl Axel Gottlunds dagbok. Även Gottlund är känd som resenär – hans välkända resa gick i motsatt riktning än Stenbergs, från Finland till finskbygderna i Dalarna och Värmland. Den av Lars Lundin på eget förlag utgivna dagboken handlar dock närmast om Gottlunds vardags- och sällskapsliv.

Alla personer som förekommer i numrets texter gjorde åtminstone en betydelsefull bildningsresa. Även Porthan gjorde en resa – till universitetet i Göttingen i Tyskland – som bland annat resulterade i etablerandet av bytesförbindelser mellan universitetsbiblioteken i Åbo och Göttingen. Gemensamt för de personer som behandlas i artiklarna i detta nummer är därtill att de alla under en kortare eller längre tid verkade i de gamla akademikvarteren i Åbo. Det är lätt hänt att de minnesbilder som skapas om en tid som var rådande för mer än tvåhundra år sedan blir statiska till sin natur. Savolainens beskrivning av 1790-talets Åbo är tankeväckande. Han påpekar att den sextioårige Porthan som steg ut på gatan från sitt hem såg en helt annan miljö än den han hade sett under sin studietid i mitten av 1700-talet. Åbo byggdes nästan helt om mellan lilla ofreden och finska kriget. Vår miljö förändras, liksom våra minnen – både nationella och personliga.

Laura Hollsten

FD. Universitetslärare
Allmän historia. Åbo Akademi
laura.hollsten (apud) abo.fi

Johanna Wassholm

FD. Forskare
Allmän historia. Åbo Akademi
johanna.wassholm (apud) abo.fi